

DR. CZÉDLI GERGŐ*

Az új összbüntetési szabályok időbeli hatályáról

1. Előzmények és a jogszabályi környezet

Terjedelmi okokból e tanulmány mellőz mindenemű, szűken értett jogtörténeti kitekintést, azonban az aktuális folyamatok elemzése érdekében szükségesnek látom felidézni az összbüntetés anyagi jogi szabályainak legutóbbi komolyabb változását:

1998-at írunk, az akkor hatályos 1978. évi IV. tv. (a továbbiakban: korábbi Btk.) 92–93. §-ai szerint ha az elkövetőt több határozott idejű szabadságvesztésre ítélték, akkor a még végre nem hajtott, vagy folyamatosan végrehajtott büntetéseket összbüntetésbe kellett foglalni. Ennek csupán egyik esete volt a kvázi-halmazat, mely szerint, ha valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedése előtt követték el, az összbüntetés tartamát úgy kellett meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnának ki. Ezen túlmenően, a törvényi megfogalmazásból következően az egymással kvázi-halmazatban nem álló elítéléseket is összbüntetésbe kellett foglalni, mindaddig amíg azokat nem hajtották végre, avagy végrehajtásuk folyamatos volt.

A fenti rendszert a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. tv. (Mód.tv.) 25–26. §-a írta át 1999. március 1. napjával alapjaiban, amely az új Btk. (2012. évi C. tv.) hatályba lépéséig lényegileg változatlan maradt. Innentől kezdve – és ezt tekinthetjük kiindulópontnak – összbüntetésnek már csak akkor volt helye, ha az elkövető valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedését megelőzően követte el. Bár ezt az ekkor hatályos törvényszöveg konkrétan nem mondta ki, a gyakorlat – a 3/2002. Büntető jogegységi határozat I/3. pontja – továbbra is követelménynek tekintette, hogy

az összbüntetésbe foglalás feltételei addig állnak fenn, amíg egyik büntetést sem hajtották teljesen végre, illetve a végrehajtásuk folyamatos.¹ A jogegységi határozat ezen túlmenően részletes szempontokat adott az összbüntetés tartamának meghatározásához is, alapvetően aszerint differenciálva, hogy a kvázi-halmazatban álló cselekmények mindegyikét az elkövető a legkorábbi ítélet kihirdetését megelőzően, avagy a kihirdetés és a jogerő beállta között követte-e el, értelemszerűen az utóbbi esetkör

(ún. kvázi-kvázi halmazat) értékelve súlyosabbnak. A BJE szerint „valódi” kvázi-halmazat esetén a rövidebb tartamú szabadságvesztés elengedése annak háromnegyedéig, „kvázi” kvázi-halmazat esetén annak feléig terjedhetett, amely a tényleges gyakorlatban szinte automatikus negyedelést vagy felezést jelentett.

A Mód.tv. tehát 1999. március 1. napján lépett hatályba [tv. 93. § (1) bek.], a novella az egyértelműen szigorodó összbüntetési szabályokra átmeneti rendelkezést nem tartalmazott, azt mintegy a joggyakorlatra bízta. Az akkori bírói gyakorlat ennek kapcsán arra az álláspontra helyezkedett – és ennek még lesz jelentősége –, hogy az „összbüntetésre vonatkozó rendelkezések a büntető anyagi jogi rendelkezések körébe tartoznak, ezért a büntető törvény időbeli hatályára vonatkozó szabályok alkalmazásának van helye; ez okból, ha az elítélttel szemben hozott, határozott időtartamú, végrehajtható szabadságvesztést kiszabó alapítéletek 1999. március 1. napját megelőzően emelkedtek jogerőre, vagyis az összbüntetésbe foglalás lehetősége a jelzett időpont (1999. március 1. napja) előtt fennállt: ezt követően is a korábbi törvényi rendelkezéseknek megfelelően kell lefolytatni az összbüntetési eljárást abban az esetben is, ha az elítélések nem állnak egymással ún. quasi halmazati viszonyban.”² E megállapításokkal a magam részéről teljes mértékben egyetértek, a korábbi Btk. 92. §-ának ismertett változásai nyilvánvalóan a terhelte hátrányosabb elbíráláskori szabályokat eredményeztek, így – minthogy ez egyébként is a korábbi Btk. 2. §-a szerinti főszabály – az elkövetéskori jogszabályt kellett alkalmazni.

¹ A korábbi Btk. 92. §-a még egy nem elhanyagolható, de az ismertett bírói gyakorlat miatt kisebb jelentőségű változtatáson ment keresztül: a 2008. évi XCII. tv. 1. §-a törvényerőre emelte és a korábbi Btk. 92. § (2) bekezdésében helyezte el a 3/2002. BJE I/3. pontját (mely pontot időközben a 2/2006. BJE hatályon kívül is helyezett), egyértelművé tette továbbá, hogy a felfüggesztett szabadságvesztés a végrehajtásának elrendelését követően a végrehajtható szabadságvesztéssel esik azonos tekintet alá.

² BH 2000.184. számon közzétett jogeset (Bács-Kiskun Megyei Bíróság 2.Bf.468/1999. sz. végzése alapján).

* Büntető ügyszekes bírósági titkár, Csongrádi Járásbíróság

A mai jogalkotási tempót nézve meglehetősen hoszúra nyúlt állóvizet a 2013. július 1. napjával hatályba lépett 2012. évi C. tv. (e cikkben: új Btk.) kavarta fel. Noha az új törvény az egyébként is folyamatos módosításokon keresztül esett korábbi Btk.-hoz képest viszonylag kevés általános részi változást hozott, ezek jobbra a büntetés tanát érintették, és a talán legmarkánsabban éppen az összbüntetési szabályok újrakodifikációjában jelentek meg.

A szigorítás háromirányú: immáron csak akkor van helye összbüntetésbe foglalásnak, ha az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi ítélet *kihirdetését* megelőzően követte el [új Btk. 93. § (1) bek.], az összbüntetés *tartamának* el kell érnie a leghosszabb büntetés és a rövidebb büntetés(ek) 1/3 részének összegét (új Btk. 94. §), valamint megszűnik a többszörös összbüntetésbe foglalás lehetősége [új Btk. 93. § (4) bek. a) pont].³

Jogalkalmazóként előre kell bocsátanom, hogy magukkal az új szabályokkal, tehát az összbüntetésbe foglalás lehetőségének szűkítésével egyetértek, ami viszonylag konszenzusos szakmai álláspontnak tekinthető.

Tóth Mihály még a jelenleginél is szűkebbre vonta volna az összbüntetés lehetőségét, amennyiben javaslata szerint arra csak akkor nyílt volna lehetőség, ha az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi büntetőeljárás megindulása előtt követte el,⁴ amit azért tartok túlzásnak, mert az eljárás megindulása független az elkövető magatartásától, és első kihallgatásáig arról hivatalos tudomást sem szerez. Tulajdonképpen már a hatályos szabályok is a büntetőeljárás meghatározott szakaszának hatálya alatti elkövetéshez kötik az összbüntetésből való kizártságot, így az ártatlanság vélelmét sem feledve kérdés, miben vétkesebb az, aki a jogerős ítélet kihirdetését követően követi el az újabb cselekményt annál, aki ugyanezt pl. a vádemelés után teszi. Összességében megfontolásra érdemesnek tartom Tóth Mihály javaslatát, a kizártságot azonban az első gyanúsított kihallgatáshoz kötve. Itt jegyzem meg, hogy az ártatlanság vélelmét sem e javaslat, sem a hatályos szabályozás nem sérti, hiszen az összbüntetési eljárás eleve csak a jogerős elítéléseket követi, így bármilyen okból történő felmentés esetén az föl sem merülhet.

Az új jogszabályt illetően egyébként kritikus szemléletű Bárándy Gergely és Bárándy Aliz sem vitatta, hogy indokolt lenne azon korábbi összbüntetési esetkör felülvizsgálata, amikor az elkövető az újabb cselekményt már más büntetőeljárás hatálya alatt követte

³ A teljesség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy ezzel együtt az eljárási szabályok is megváltoztak: az összbüntetési eljárásnak csak az elítélt indítványára vagy hozzájárulásával van helye [Be. 574. § (4) bek.], ez – feltételezve persze, hogy az elítélt megfelelő számtani készségekkel rendelkezve felelős döntést tud hozni – némiképp tompítja a többszörös összbüntetés megszűnését, hiszen a terheltnek lehetősége nyílik pl. kivárni valamennyi folyamatban lévő ügyének befejeztét, és utána döntenie arról, hogy mely büntetésekre kéri a különleges eljárás lefolytatását.

⁴ Tóth Mihály: Remények és aggodalmak a negyedik Büntető Törvénykönyvünk bölcsőjénél in: Állam- és Jogtudomány 2011/4. 453. o.

el, ilyenkor pedig a terhelt a korábbi Btk. keretei között látványosan igazolja, hogy „a büntetőeljárás rá nézve a legcsekélyebb visszatartó hatással sincs, alapvetően formálhat jogot az összbüntetésben megnyilvánuló kedvezményre.”⁵ Az új összbüntetési szabályokat átfogóan elemző, a tényleges részletszabályok többnyire jogos kritikájától sem mentes tanulmányában Horváth Eszter előzetesen arra a konklúzióra jut, hogy bár „az összbüntetés korábbi szabályozása sem volt tökéletesen alkalmas célja elérésére”, e célok továbbra sem fognak maradéktalanul megvalósulni.⁶

A fentiekhez annyit lehet hozzátenni, hogy jóllehet az elsődleges jogalkotói cél a bűnismétlőkkel szembeni szigorúbb fellépés volt, az új szabályok ténylegesen csökkentik a bíróságok ez irányú munkaterhét is, ami – bár nem lehet egy ilyen jelentőségű jogszabály megítélésének elsődleges szempontja – mindenképpen üdvözlendő.

A szokás szerint a részletekben megbújó ördögöt a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXXIII. tv. (Btká.) 3. §-a rejti, amely értelmében, ha az összbüntetésbe foglalandó *ítéletek közül legalább egy az új Btk. hatályba lépését követően emelkedett jogerőre, az összbüntetési eljárásban az új törvényt kell alkalmazni.* Ez a szabályozás alapvetően mond ellent a korábbi Btk.-nak az 1998. évi LXXXVII. tv.-nyel történt módosításakor követett joggyakorlatnak, és a mindkét Btk. 2. §-ában érdemileg azonos módon szabályozott időbeli hatályra vonatkozó rendelkezésekkel való összhangba hozhatósága is kétséges.

E tanulmány a fenti alapvetéseket követően a Btká. 3. §-ának alkotmányosságát, alkalmazhatóságának gyakorlati aggályait, és eddigi tapasztalatait igyekszik összefoglalni. Hiánypótlónak szánom, mivel e kérdésben bírósági vagy alkotmánybírósági határozat, szakcikk nem áll rendelkezésre, és a vonatkozó kommentárok sem tesznek említést az átmeneti rendelkezésekről.⁷

2. Az alkotmányos büntetőjogról rövid kitekintéssel

A büntetőjog alkotmányossági korlátait az Alkotmánybíróság határozatok sorában jelölte ki az elmúlt évtizedekben, amely álláspontom szerint minden közjogi változás ellenére változatlan formában irányadó, hiszen az Alaptörvény sem tartalmaz változást az Alkotmányhoz képest. E korlátok hatályos, normatív forrása

⁵ Bárándy Gergely PhD–Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről in: Büntetőjogi szemle 2013/3. 6. o.

⁶ Horváth Eszter: Összbüntetés az új Büntető Törvénykönyvben in: Jogelméleti szemle 2013/2.

⁷ Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára (szerk.: Dr. Kónya István), HVG-ORAC, 2013., illetve Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk.: Karsai Krisztina), Complex Kiadó, Budapest, 2013.

az Alaptörvény XXVIII. cikke, amely egy helyen sorolja fel a büntetőjog legfontosabb anyagi és eljárásjogi alapelveit. Ezek közül a legfontosabb a XXVIII. cikk (4) bekezdésében meghatározott *nullum crimen*, illetve *nulla poena sine lege* elvek, amivel szoros összefüggésben tartandó mindvégig szem előtt az Alapvetések B) cikk (1) bekezdésében meghatározott jogállamiság elve.

A releváns alkotmánybírói gyakorlat két irányból közelíthető meg: a határozatok nagyobb része más alkotmányossági kérdések miatt általánosságban állapít meg és határoz meg alapelveket, míg két ABH kifejezetten összbüntetési tárgyú.

Az általános büntetőjogi tárgyú határozatok közül messze kiemelkedik a 11/1922. (III. 5.) AB határozat, az ún. elévülési határozat. Az előzetes normakontroll során megsemmisített jogszabály – az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről szóló, az Országgyűlés 1991. november 4-i ülésnapján elfogadott törvény – lényegét tekintve arról rendelkezett volna, hogy az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett hazaárulás, emberölés és halált okozó testi sértés büntetének elévülési ideje 1990. május 2. napjával újrakezdődik, ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét.

Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a már elévült bűncselekmény újból büntethetővé tétele, az elévülési idő meghosszabbítása, nyugvási vagy félbeszakítási ok visszaható hatályú megállapítása, az elévülési törvényi félbeszakítása egyaránt alkotmányellenes, másrészt nem felel meg a normavilágosság kívánalmának az a kitétel, hogy az állam a büntetőjogi igényét „politikai okból” nem érvényesítette. E megállapítások valódi súlyát a határozat indokolása adja, melyben az AB leszögezte, hogy a „jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek”. A klasszikus büntetőjog a *nullum crimen* és a *nulla poena sine lege* elvét az államot terhelő alkotmányos kötelezettségként kezelte, mely szerint büntetőhatalma gyakorlásának feltételeit törvényben előre kell rögzítenie, azonban ez az elv fokozatosan gazdagodott, így ma már túlmutat a törvény különös részében megfogalmazott előírásokon. Ezen elv-párost az Alkotmánybíróság a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezte, vagyis nem elegendő a bűncselekményt törvényben tiltani és büntetéssel fenyegetni, hanem általában és egészében véve kell „a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és megbüntetésnek törvényesnek és törvényen alapulónak lennie”. Oka ennek, hogy az egyén alapvető jogait nem csak a különös részi tényállások és büntetési tételek, hanem a büntetőjogi felelősség, a büntetéskiszabás és a büntethetőség összefüggő zárt szabályrendszere érinti, és alkalmas azt korlátozni.

A fentieket továbbgondolva az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvek a büntetőjog

legalitásának csupán részei, e legalitás azonban ennél többet jelent. Az első három szabály témánk szempontjából kevésbé jelentős: bűncselekményt kizárólag törvény állapíthat meg, a bűncselekménnyé nyilvánításnak alkotmányos indokon kell alapulnia (szükségesnek és arányosnak kell lennie), a bűnösség kérdésében pedig kizárólag a bíróság határozhat. A lényeg a negyedik tétel, a *nullum crimen et nulla poena sine lege* tulajdonképpeni szűken vett tartalma: „csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnösnek nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani). Ezt követeli meg az Alkotmány 57. § (4) bekezdése és ennek felel meg a Btk.-nak a visszaható hatály tilalmát kimondó 2. §-a. A bíróság az elkövetéskor hatályos törvény szerint bírálja el a bűncselekményt (állapítja meg a büntetőjogi felelősséget, nyilvánít bűnössé, ítélt el), a büntetést is eszerint szabja ki, kivéve, ha új törvény lépett hatályba, amely enyhébb elbírálást tesz lehetővé, vagy a cselekmény már nem bűncselekmény, és így nem büntetendő. Ezt követeli meg a visszaható hatály tilalmát magában foglaló jogbiztonság elve (előre láthatóság, kiszámíthatóság), amely a jogállamiságból folyik és amelynek logikus előfeltétele a törvény elkövetéskori megismerhetősége (Btk. 2. §). A visszaható hatály kifejezett tilalma mellett az elbíráláskori enyhébb szabály alkalmazásának előírása a jogállamiság követelményéből fakad.”

A fentiekkel az Alkotmánybíróság gyakorlatilag összekapcsolta, egymást feltételezőnek tekintette a jogállamiságot az említett büntetőjogi alapelvekkel. A *nulla poena* elv eszerint mai értelmében azon elvárást testesíti meg, hogy az egyén – és nemcsak az elkövető, hanem pl. a sértett is⁸ – a büntetőjogi felelősségre vonás szabályait előre felmérhesse, magatartását ehhez igazíthassa. Nyilvánvaló, hogy az elkövetőnek viselnie kell a bűncselekmény minden kockázatát, de e kockázatoknak előre láthatónak kell lennie, a büntető jellegű jogszabályok szokásos jogalkotói indoka, a visszatartó hatás is csak így vehető komolyan. Mindez – az Alkotmánybíróság véleményem szerint is helyes álláspontja alapján – nem csupán a konkrét büntetési nemre vagy annak mértékére vonatkozik, hanem a felelősségre vonás szabályainak összességére.⁹

Az Alkotmánybíróság ezen álláspontját a későbbiekben is fenntartotta, így a 42/1993. (VI. 30.) AB határozatban is kifejezetten az elévülési határozatra hivatkozva nyilvánított alkotmányellenessé egy szintén részben elévülési tárgyú ki nem hirdetett törvényt,¹⁰ rámutatva, hogy a tartalmilag súlyosabb visszaható hatályú büntető jogalkotás nem felel meg a büntető-

⁸ A sértett kapcsán gondoljunk csak a jogos védelem jelentős változásokon keresztül esett kérdéskörére, de pl. a magánindítvány előterjesztésének megfontolásakor is jogában áll a következmények pontos ismerete.

⁹ E körben konzekvensen található a bírói gyakorlat az Alkotmánybíróságéval: a Btk. 2. § alkalmazása során is az elkövetéskori és elbíráláskori szabályokat egymással összességében veti egybe, így pl. a büntetési tételeken túl a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjára is tekintettel kell lenni [4/2013. (X. 14.) BK vélemény].

¹⁰ Egyes büntetőeljárás szabályok kiegészítéséről szóló, az Országgyűlés 1993. február 16-i ülésén elfogadott törvény.

jogi legalitás alkotmányos elveinek, ismételten hivatkozott továbbá a jogállamiság követelményére. A háborús és emberiség elleni bűncselekmények elévülésének kizártsága a magyar jog elkövetéskori enyhébb szabályai ellenére viszont alkotmányos az 53/1993. (X. 13.) AB határozat szerint, azonban az Alkotmánybíróság ezt nemzetközi jogi okokkal magyarázza: a *nullum crimen* elv e körben nem a belső jogban, hanem a nemzetközi jogban érvényesül, mivel a nemzetek közössége által elismert általános elvek alapján minősültek e cselekmények az elkövetés idején is háborús vagy emberiség elleni bűncselekménynek. Ugyancsak többek között az elévülési határozatra utal vissza a 2/1994. (I. 14.) AB határozat, a 35/1999. (XI. 26.) AB határozat, és a 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, melyek egyike sem elévülési tárgyú, mindhárom valamely jogszabály visszaható hatályának megengedhetőségét vizsgálja.¹¹

Közös mindeme határozatokban az is, hogy többkevesebb hangsúllyal megjelenik bennük a büntetőjogi legalitás nemzetközi jogi, nemzetközi kötelezettségeinkből eredő háttere is. A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 15. cikk 1. bekezdése szerint „senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a belső, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni annál, mint amely a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható volt. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnye az elkövető javára érvényesíteni kell.” Ezzel teljes mértékben egybehangzóan fogalmaz az Európai emberi jogi egyezmény¹² 7. cikk 1. bekezdése is.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a visszaható hatály alól kivételnek számító háborús és emberiség elleni bűncselekményeket szűken,¹³ míg a *nulla poena elve értelmezése során a büntetés fogalmát tágan értelmezi*,¹⁴ összhangban a magyar alkotmánybírósági gyakorlattal. A büntetés fogalmába beletartozik az elkövetéstől az előzetes letartóztatásig minden joghatárny,¹⁵ a strasbourgi bíróság pedig a visszaható hatály tilalmát – a magyar Alkotmánybíróság jogállamisági aggályaihoz hasonlóan – az előreláthatóság kérdéséből vezeti le, vagyis azt vizsgálja, hogy a panaszosnak

reális lehetősége volt-e magatartása jövőbeni következményeit megismerni.¹⁶

A hazai alkotmányos gyakorlathoz visszatérve, magával az összbüntetési eljárással az Alkotmánybíróság eddig két alkalommal foglalkozott, de egyik esetben sem az időbeli hatály szempontjából.

Az 1116/D/2001. AB határozat a korábbi Btk. 1999. március 1. napjától hatályos 92. § (1) bekezdésének megsemmisítésére irányuló indítványokat elutasította, a 3/2002. BJE ellenieket visszautasította. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy több indítvány egyszerűen nem felelt meg a minimális tartalmi és formai követelményeknek, így az sem, amelyben az egyik indítványozó azt sérelmezte, hogy az előző fejezetben már ismertetett Mód.tv.-nyel szigorított összbüntetésbe foglalási szabályokat azon elítéltekre is alkalmazni kell, akik valamely cselekményüket, még a szigorítást megelőzően követték el, így a szabályok visszaható hatályúak. Ezen indítvány visszautasítása miatt sajnos nem ismerhettük meg az Alkotmánybíróság álláspontját e kérdéssel; nézetem szerint a nulla poena fentebb részletezett elvét ez nem sértheti, hiszen az elkövetőnek az újabb bűncselekménynek a Mód.tv. hatályba lépését követő elkövetésekor tisztában kellett lennie annak súlyosabb következményeivel, ha viszont valamennyi cselekményt a korábbi törvény hatálya alatt követte el, úgy az összbüntetési eljárásban is azt alkalmazták.¹⁷ Maga a határozat érdemben az összbüntetési szabályoknak a szabadsághoz való joggal, a törvény előtti egyenlőséggel való összeegyeztethetőségét vizsgálta, és alkotmány sértést nem észlelt. Világossá tette, hogy az összbüntetés nem új elítéltetés, hanem az elítélt számára biztosított kedvezmény, amely meghatározásában a jogalkotót széles körű mérlegelési jog illeti meg.

A teljesség kedvéért rövid említést érdemel még a 1012/B/2008. AB határozat, amely a 3/2002. BJE IV/1–2. pontjainak megsemmisítésére irányuló indítványokat utasította el, illetve vissza.¹⁸ A fiatalokúak összbüntetéseiire vonatkozó korabeli speciális szabályok nem képezik vizsgálatunk tárgyát, e határozat inkább szintén indokolásának elvi megállapításai miatt jelentős, mivel – a bírósági gyakorlattal megint csak összhangban – kimondta, hogy az összbüntetés büntető anyagi jogi jogintézmény (3. pont). Célja a halmozott szabályokból kiindulva az arányos büntetés garانتálása a személyi szabadság elvonásával járó szankciók alkalmazásakor a terhelt számára hátrányos azon esetekben, amikor a terhelt ismert és felderített cselekményeinek egy eljárásban való elbírálására a hatóságok, illetve a bíróság oldalán felmerülő objektív okból nem volt mód.

¹¹ Sorrendben az 1440/1945. (V. 1.) ME r., a korábbi Be.-t (1973. évi I. tv.) módosító 1998. évi LXXXVIII. tv. és a korábbi Btk. akkor 270. §-ában szabályozott rémhírtérjesztés kapcsán.

¹² Az egyezmény a fenti néven ment át a jogi köztudatba, de pontos megjelölése: Rómában 1950. november 4. napján kelt Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről.

¹³ Magyar vonatkozású példaként: Korbely v. Hungary, 2008; úgyszintén: Kononov v. Latvia 2008.

¹⁴ Toma v. Romania 2012., Alimucaj v. Albania 2012., E. K. v. Turkey 2002., Gurguchiani v. Spain 2009.

¹⁵ Holott utóbbi eljárásjogi intézményként csupán kényszerintézkedés. Lásd: Welch v. The United Kingdom, 1995; illetve az előzetes fogvatartásra: M v. Germany 2009., Jendrowiak v. Germany 2011., K v. Germany 2012., G v. Germany 2012., Glien v. Germany 2013. stb.

¹⁶ Liivik v. Estonia 2009., Del Rio Prada v. Spain 2012., Del Rio Prada v. Spain 2013., Camilleri v. Malta 2012., Vyrentsov v. Ukraine 2013.

¹⁷ Lásd 2. lábjegyzet.

¹⁸ Továbbá az EBH 2004.1103. sz. jogesetét, amely alkotmánybírósági vizsgálat tárgya nyilvánvalóan nem is lehetett.

3. Az új Btk. alkalmazása

Az új Btk. alkalmazása során az összbüntetési eljárásban több esetkör merülhet fel. A „legszerencsésebb” az, ha valamennyi alapítélettel elbírált cselekmény elkövetési ideje az új törvény hatályba lépését követi, ilyenkor semminemű elvi vagy gyakorlati probléma nem képzelhető el. Bár a 1116/D/2001. AB határozat alapjául szolgáló egyik indítvány hasonlókat sérelmezett, a már kifejtettekre figyelemmel nemcsak kötelező, de aggálytalan is az új Btk. alkalmazása akkor, ha valamely cselekményt az elkövető már az új törvény hatálya alatt követte el. Itt jegyzem meg, hogy amennyiben kettőnél több elítélés közül csak az egyik ítéletet hirdették ki 2013. július 1-je után, úgy az elkövető a hatályos eljárási szabályok szerint nyilatkozhat úgy is, hogy csak azon ítéletek összbüntetésbe foglalásához járul hozzá, amelyekre a korábbi Btk. összbüntetési szabályai vonatkoznak, az egyes szabadságvesztések tartamától függően ez kedvezőbb lehet reá nézve.

A gondok ott kezdődnek, amikor valamennyi cselekmény elkövetési ideje az új törvény hatályba lépését megelőző, de az egyik ítélet már 2013. július 1. napját követően emelkedik jogerőre, ezért a Btk. alapján kötelező az új Btk. alkalmazása – tekintet nélkül arra, hogy mi az elkövetőre a kedvezőbb rendelkezés. Árnnyalva a dolgot, elképzelhető egyrészt arról, hogy az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi ítélet kihirdetése előtt követte el, de az is, hogy az egyiket már azt követően, ellenben a legkorábbi határozat jogerőre emelkedése előtt. Az első esetben összbüntetési eljárásnak továbbra is van helye, de annak ellenére, hogy a cselekményeket 2013 júliusa előtt követte el, már csak legfeljebb a rövidebb tartamú büntetés 2/3 része elengedésének van helye, szemben az elkövetéskori 3/4-es, de a rövidebb büntetés teljes tartamáig is terjedhető mérsékléssel. Még rosszabbul jár az elkövető a második esetben, ugyanis az összbüntetés kedvezményéből teljes egészében kizárásra kerül.

Mindkét fenti eset rendkívül aggályos. Az elsőben az elkövető által végül ténylegesen kiállandó büntetés tartama meghatározásának szabályai az elkövetést követően, számára hátrányosan változtak, de – a Btk. időbeli hatályára vonatkozó általános szabályok ellenére – az elbíráláskori hátrányosabb rendelkezéseket alkalmazzák vele szemben. A második esetben ez tovább súlyosbodik az előreláthatóság teljes hiányával, hiszen a korábbi Btk. alatt a másik ügyében nem jogerősen már bűnösnek kimondott elkövető okkal számított arra, hogy a másodfokú határozat meghozatala előtti újabb bűncselekménye miatt kiszabott esetleges szabadságvesztését is összbüntetésbe foglalják, mely lehetőséget szintén elvonja az elbíráláskori jogszabály.

Az alkotmányossági kérdéseken túl további zavart okozhat a Btk. 3. §-ának értelmezése a tekintetben is, hogy pontosan mit értünk az új Btk. alkalmazásán az összbüntetési eljárásban: annak kizárólag az összbüntetés anyagi jogi feltételeinek vizsgálatára és a tar-

tam meghatározására kell kiterjednie, vagy a szabadságvesztés járulékos kérdéseire is. Ez azért jelentős, mert számos szigorítása ellenére az új törvény a *feltételes szabadságra bocsátást* általában kedvezőbbben szabályozza: míg korábban arra büntetési fokozattól függően a büntetés 2/3, 3/4 vagy 4/5 része kitöltését követően volt lehetőség [korábbi Btk. 47. § (2) bek.], addig most ugyanerre végrehajtási fokozattól függetlenül a büntetés 2/3-ának, visszaesők esetén 3/4-ének kitöltése után kerülhet sor [új Btk. 38. § (2) bek.].

Abban eddig egységes volt az álláspont, hogy az összbüntetés nem számít újabb elítélésnek, és az alapítéletek jogerejét nem érinti, így pl. ha az egyik alapítéletből kizárt a feltételes szabadságra bocsátás, akkor ez kiterjed az összbüntetésre is, mint egységes büntetésre.¹⁹ Ha a korábbi Btk. szerinti egyik ítélet alapján (bár ezt annak rendelkező része nem mondta ki) az elítélt pl. büntetése 4/5 része, míg a másik – szintén a régi törvényen alapuló – büntetése 3/4 része kitöltése után szabadulhatna, azonban az egyik ítélet jogerőre emelkedésének időpontja miatt az új összbüntetési szabályokat kell alkalmazni, akkor a feltételes szabadságra bocsátás kérdésben is az új Btk.-t alkalmazva az összbüntetési ítélet áttöri – az elítélt javára – az alapítéletek anyagi jogi jogerejét azzal, hogy az elítélt legkorábban a büntetés 2/3 rész kitöltése után már szabadulhat. Ha viszont a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a bíróság az alapítéletek szerint, a korábbi Btk. alapján állapítaná meg, akkor az összbüntetési eljárásban egyszerre alkalmazná mindkét törvényt, ami szintén nem járható út.²⁰ Utóbbi megoldás ráadásul nem is lehetne alkalmazható, ha egy régi és egy új törvényen alapuló ítéletet kellene összbüntetésbe foglalni.

Elfogadva a bírói gyakorlatot abban is, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kedvezőbb szabályai a terhelte enyhébb szabályoknak minősülnek,²¹ az egyes korábbi Btk.-n alapuló alapítéletekben kiszabott szabadságvesztések tartamától és végrehajtási fokozatától függően a valódi kvázi-halmazat esetén elképzelhető az is, hogy az új Btk. alkalmazása összességében végül az elítélte lesz kedvezőbb. Pl. ha két, a régi törvényen alapuló, egyezően 3 év tartamú fegyházbüntetést a régi Btk. szerint foglalunk összbüntetésbe, akkor annak tartama 3 év 9 hónap fegyház lesz, melyből az elítélt leghamarabb 3 év elteltével szabadul. Ugyanezen büntetéseket az új törvény szerint összbüntetésbe foglalva az összbüntetés tartama 4 év, ebből viszont az elítélt 2 év 8 hónap után már feltételes szabadságra bocsátható, ha nem visszaeső. Ha viszont az elítélt egyben visszaesőnek is minősül, úgy utóbbi esetben a feltételes szabadság legkorábbi időpontja 3 év, így ismét a régi törvény a kedvezőbb.

¹⁹ 3/2002. BJE III/4. pont. Ez nem keverendő össze azzal, ha valamely ítélet vonatkozásában az elítéltet e kedvezményből utólag zárják ki (82/2010. BK vélemény II. pont).

²⁰ Az is evidens, hogy a Btk. 2. § alkalmazásában vagy teljes egészében az elkövetéskori, vagy teljes egészében az elbíráláskori anyagi jogi jogszabályokat alkalmazzuk.

²¹ Lásd a 10. lábjegyzet. Ez annyiban állja azért a vitát, hogy a tényleges feltételes szabadságra bocsátás nem garantált.

Három további példa kívánkozik még ide: egy 3 és egy 1 éves börtönbüntetést összbüntetésbe foglalva a régi Btk. szerint 3 év 3 hónapos tartamot kapunk, melyből az elítélt feltételes szabadságra 2 év 5 hónap 15 nap után bocsátható, míg az újat alkalmazva 3 év és 4 hónap az összbüntetés tartama, 2 év 2 hónap 20 napos feltételes szabadságra bocsátással (visszaesőnél utóbbi 2 év 6 hónap). Két tízéves fegyházbüntetés összbüntetésbe foglalásakor annak tartama a régi törvény alapján 12 év 6 hónap, az új szerint 13 év 4 hónap; a feltételes szabadság legkorábbi időpontja ehhez képest 10 év, illetve 8 év 10 hónap 20 nap, visszaesőnél pedig 10 év. Végezetül viszont egy 1 éves és egy 6 hónapos fogházbüntetés találkozásakor az összbüntetés régi Btk. szerinti tartama 1 év 1 hónap 15 nap, az új szerinti 1 év 2 hónap, az elítélt pedig mindkét esetben e büntetés 2/3 részének kiállítását követően bocsátható feltételes szabadságra.²²

Az algebrai összefüggések feltárása nem célja e cikknek, de a fenti példákból is látható az a paradox helyzet, hogy az elítélt annál jobban jár a szigorúnak szánt újabb szabályok alkalmazásával, minél szigorúbb végrehajtási fokozatú, illetve minél hosszabb tartamú szabadságvesztéseket foglalunk összbüntetésbe. Másrészt viszont fogházbüntetések összbüntetésbe foglalásakor az új rendelkezések az elítéltre nézve minden esetben hátrányosak,²³ a visszaesőkre pedig az új törvény szintén mindenképpen hátrányosabb ugyan, de fegyház végrehajtási fokozat esetén járnak relatíve a legjobban: hosszabb tartamú büntetésből szabadulhatnak azonos időpontban feltételes kedvezménnyel. A visszaesőkre vonatkozó szabályok évek óta megfigyelhető szigorodása közepette mindez aligha volt a jogalkotó végiggondolt célja.

4. Összegzés

Amint az fentebb láthattuk, a kép nem teljes egészében fekete-fehér, azonban összességében az állapítható, hogy egy jól körülhatárolható elkövetői kört a Btk. 3. §-a visszamenőleges hatállyal egyszerűen kizár az összbüntetésbe foglalás lehetőségéből. Ez olyan *in malam partem* visszaható hatályú rendelkezés, mely álláspontom szerint nem egyeztethető össze a *nulla poena sine lege* alkotmányos és Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeiből is eredő elvével, és mint ilyen, sérti a jogállamiság elvét is.

A szorosan vett kvázi-halmazatban álló cselekmények esetén a tiltott visszaható hatály ügyenként külön-külön vizsgálendő, de az általánosságban is megállapítható, hogy a fogházbüntetések összbüntetésbe foglalásakor, úgyszintén a visszaesők esetén a kérdéses rendelkezés szintén a fenti alapjogokat sérti. E szabályok

ellentétesek mind a Btk. többször hivatkozott 2. §-ával, mind a Bv. tvr. azzal analóg 2. § (1) bekezdésével, miszerint az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók.

Az átmeneti rendelkezés megfogalmazása annyira egyértelmű, hogy azon a bírói gyakorlat átlépni nem tud, így minden a Btk. 3. §-a hatálya alá tartozó, egyelőre nem túl nagy számú ügyben az új Btk.-t alkalmazza, függetlenül attól, hogy az mennyiben hátrányos.²⁴ Hogy ezt mennyiben helyteleníti a bírói kar, nem tudni, mindenesetre beszédes, hogy a Kúria pl. a Btk. ez irányú átmeneti rendelkezése hiányából vezette le, hogy az új Btk. hatályba lépése előtti ítélettel elrendelt javítóintézeti nevelés intézkedést a régi törvény kedvezőbb szabályai szerint kell végrehajtani.²⁵

Meggyőződésem, hogy a helyzet jogalkotói intézkedést igényel, aminek legegyszerűbb módja a Btk. 3. §-ának hatályon kívül helyezése.²⁶ Ennek hiányában az *actio popularis* intézménye megszűnésétől függetlenül vélhetően csak idő kérdése, mígnem az első alkotmányjogi panasz az Alkotmánybíróság elé nem kerül. Nem célom az Alkotmánybíróság döntését megjósolni, de ha az elévülési határozatban kifejtettek a jelen összetételű testület is fenntartja, és a jogszabályhelyet megsemmisíti, az a már jogerősen befejezett további egyedi ügyekben felülvizsgálati eljárás alapjául szolgálhat.²⁷

Az állam számára a legkellemetlenebb és legköltségesebb az lenne, ha az ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága elé kerülne, mely a manapság nem épp az emberi jogok megsértéséről híres Németországot is ügyek sorozatában marasztalta el az utóbbi években pusztán azért, mert az elkövetést követően életbe lépett eljárásjogi jogszabályváltozás folytán a panaszokkal szemben az előzetes letartóztatás tartamának megemelt törvényi maximumát alkalmazták, így azok hosszabb időt töltöttek előzetes fogvatartásban, mint amivel előzetesen számolhattak.²⁸ Egy-egy elmarasztaló strasbourggi döntés meglehetősen magas kártérítési kötelezettséget róna a költségvetésre, és szintén felülvizsgálat alapjául szolgálhat.²⁹

Mindent összegezve, a fentiek olyan negatív forgatókönyvek, melyeket üdvös lenne jogalkotás útján elkerülni. A jogalkotó nagyfokú szabadsággal bír az összbüntetés kereteinek tágitásában és szűkítésében egyaránt, utóbbi azonban kizárólag a jövőre nézve, a büntető anyagi jog szakági és alkotmányos alapelveinek tiszteletben tartásával történhet. Ezt betartva azonban büntetőpolitikai döntés függvényében megfontolhatónak tartom az összbüntetés kedvezményének az első terhelt kihallgatást megelőzően elkövetett bűncselekményekre való korlátozását is, amely teljessé tenné a büntetőeljárás hatálya alatti bűnelkövetés szigorúbb megítélését. ■

²⁴ Pl. Csongrádi Járásbíróság 2.Beü.340/2013/4. sz. ítélete.

²⁵ Vagyis az elítéltet a korábbi jogszabály szerint 19 éves korában kell véglegesen elbocsátani az új szerinti 21 éves kor helyett. Lásd: 1/2014 (I. 15.) BK vélemény.

²⁶ Amely mellett a már jogerőre emelkedett összbüntetési ítéletek helyzetét is rendezni kellene.

²⁷ Be. 416. § (1) bek. e) és f) pontok.

²⁸ Lásd a 16. lábjegyzet.

²⁹ Be. 416. § (1) bek. g) pont.

²² Fogházbüntetés esetén mindkét Btk. alapján kizárt, hogy az elkövető visszaeső legyen, hiszen akkor börtönt kell kiszabni [rég. Btk. 44. §, illetve új Btk. 37. § (1) bek.].

²³ Mint a példa is mutatja, az elítélt mindkét törvény alapján a büntetés 2/3 részét kitöltve bocsátható feltételes szabadságra, viszont az új Btk. szerint az összbüntetés tartama szükségszerűen hosszabb.